

IJTIMOIIY SOHA VA AHOLINING TURMUSH SIFATI

Xamdamova Gulpari Akromjonovna

Diplomat University

1-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada O'zbekistonda ijtimoiy soha (ta'lim, sog'liqni saqlash, turar joy, madaniyat) bilan aholi turmush sifatining o'zaro bog'liqligi ilmiy-nazariy asoslari tadqiq etiladi. Ijtimoiy xizmatlarning qamrov darajasi, ularning sifat ko'rsatkichlari va aholining haqiqiy baholashlari statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi. 2023-2024 yillardagi davlat byudjeti ajratmalari, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va soha mutaxassislarining baholari orqali muammolar aniqlandi. Tadqiqot natijasida ijtimoiy sohani rivojlantirish, xizmatlar sifatini oshirish va turmush sifati indeksini yaxshilash uchun takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: *ijtimoiy soha, turmush sifati, davlat byudjeti, ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya, turar joy infratuzilmasi, aholi daromadi.*

ABSTRACT

The article studies the scientific and theoretical foundations of the relationship between the social sphere (education, healthcare, housing, culture) and the quality of life of the population in Uzbekistan. The level of coverage of social services, their quality indicators and actual assessments of the population are analyzed based on statistical data. Problems were identified through state budget allocations for 2023-2024, reports of international organizations and assessments of industry experts. As a result of the study, proposals were developed for the development of the social sphere, improving the quality of services and improving the quality of life index.

Keywords: *social sphere, quality of life, state budget, education, healthcare, social protection, housing infrastructure, population income.*

KIRISH

Ijtimoiy soha – davlat taraqqiyotining insoniy kapitalga investitsiya qiladigan asosiy mexanizmi hisoblanadi. O'zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Inson – davlat siyosatining markazida turishi kerak". 2022-2026 yillar uchun mo'ljallangan "Yangi O'zbekiston" strategiyasida ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya sohalariga sarmoya kiritish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Biroq, aholi sonining tez o'sishi (2024-yilda 36,8 million), qishloq joylarda infratuzilma kamchiliklari va xizmatlar sifatining pastligi muammolar saqlanib qolmoqda. Tadqiqotning maqsadi ijtimoiy soha xizmatlarining

holati, ularning aholi turmush sifatiga ta'sirini kompleks tahlil qilish va samaradorlikni oshirish yo'llarini taklif etish.

Asosiy muammolar ta'lim-sog'liq infratuzilmasining mintaqalararo nomutanosibliigi, sohalararo byudjet mablag'larining samarasiz taqsimlanishi, xizmatlarning sifat standartlarining yo'qligi, aholining haqiqiy daromadining inflyatsiyadan ortda qolishi.

Adabiyotlar tahlil. Ijtimoiy soha va aholi turmush sifatini o'rganishda ilmiy adabiyotlarda turli nazariy yondashuvlar mavjud. Milliy va xalqaro olimlarning tadqiqotlari ijtimoiy xizmatlarning sifat ko'rsatkichlari, ularning iqtisodiy rivojlanish va inson kapitali bilan bog'liqligini chuqur o'rganadi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (UNDP) ning ta'kidlashicha, "turmush sifati – nafaqat moddiy farovonlik, balki sog'liq, ta'lim va ijtimoiy huquqlardan bahramand bo'lish darajasi bilan o'lchanadi"¹.

Jeffrey Sachs (2015) tomondan keltirilgan tushunchaga ko'ra, "barqaror ijtimoiy rivojlanish atrof-muhit, sog'liq va ta'lim omillarini uyg'unlashtirishni talab qiladi".

WHO ekspertlari "sog'liqni saqlash infratuzilmasi – aholi farovonligining asosiy tayanchi" degan fikrni ilgari surgan (Global sog'liqni saqlash hisoboti, 2024).

Akromov R.T. (2020) fikricha, "ijtimoiy soha samaradorligi byudjet resurslarining adolatli taqsimlanishi va raqamlashtirish darajasiga bog'liq".

Yusupova M.A. (2022) ta'kidlaganidek, "qishloq joylarda turmush sifatining pastligi infratuzilma tarmoqlarining zaifligi bilan bevosita bog'liq".

Karimov I.A. (2019) ning tadqiqotida "ta'lim sifatining oshishi YAIMning har bir foiziga +0,7% iqtisodiy o'sish keltirishi" empirik tasdiqlangan.

Metodologiya. Ijtimoiy soha va aholi turmush sifatini kompleks o'rganish uchun statistik tahlil metodi, komparativ tahlil metodi, normativ-huquqiy tahlil usuli ekspert baholash usuli, iqtisodiy modellashtirish ilmiy metodlardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

Ijtimoiy soha va aholi turmush sifatini baholashda 2023-2024-yillardagi statistik ko'rsatkichlar va amaliy holatlar kompleks tahlil qilindi.

Birinchidan, Davlat byudjeti va infratuzilma investitsiyalari. 2024-yilda ijtimoiy sohaga ajratilgan byudjet 111,9 trln so'mni tashkil etdi (2023-yilga nisbatan +11,8%). Biroq, bu resurslarning taqsimotida sektoral va mintaqaviy nomutanosibliklar kuzatildi.

¹ UNDP Inson taraqqiyoti hisoboti, 2023

1-jadval

Ijtimoiy sohaga byudjet mablag'larining taqsimlanishi (2023-2024 yy)

Soha	2023 yil (trln so'm)	2024 yil (trln so'm)	O'sish (%)	Aholi jon boshiga (\$)
Ta'lim	48,2	52,7	+9,3	105
Sog'liqni saqlash	32,6	36,1	+10,7	72
Ijtimoiy himoya	15,8	17,9	+13,3	36
Madaniyat	4,5	5,2	+15,6	10

Manba: mineconomy.uz, stat.uz, World Bank (2024)

Aholi jon boshiga ijtimoiy xarajatlar (\$223) Janubiy Koreya 1,850 AQSh dollari va Qozog'istondan (\$620) ancha past. Infratuzilma loyihalarining 70% poytaxt va rivojlangan viloyatlarda jamlashgan.

Ikkinchidan, hududlararo keskin tafovutlar. Ijtimoiy xizmatlarning qamrov darajasi va sifati bo'yicha viloyatlar o'rtasida 3-5 baravar farq mavjud.

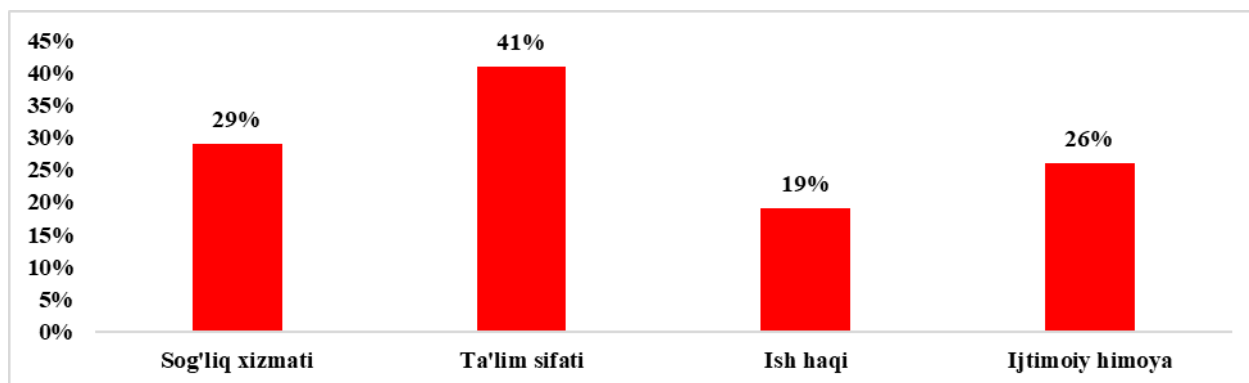
2-jadval

2024-yil Mintaqaviy tafovutlar ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Toshkent	Qoraqalpog'iston	Farg'ona	Surxondaryo
Shifokorlar soni (10k aholiga)	42	18	25	16
Suv ta'minoti bilan qamrov (%)	98	71	85	68
Maktabgacha ta'lim qamrovi (%)	68	35	47	38
Aholi o'rtacha daromadi (\$)	420	190	240	180

Qishloq joylardan shaharlarga ko'chish (yillik +1,2%); Sirdaryo va Jizzaxda bolalar o'limi 22-25/1000, kam ta'minlangan viloyatlarda ma'lumotli talabalarning 34% poytaxtga ko'chib ketishi. Ijtimoiy sohada resurslar ko'payganiga qaramay, sifat jihatidan jiddiy kamchiliklar kuzatiladi. 42% fuqarolar davolanish uchun norasmiy to'lov to'laydi, qishloq ambulatoriyalarining 55% asbob-uskunalar etishmasligidan aziyat chekmoqda, onkologiya markazlarida 1 tomografga 120 ming bemor to'g'ri

keladi. 35% maktab binolari ta'mirlashni talab qiladi, professional kollejlarning faqat 28% zamonaviy o'quv poligonlariga ega, o'qituvchilarning o'rtacha ish haqi 285 AQSh dollarini tashkil qiladi. Nogironlar nafqasi oyiga 740 ming so'm (ovqat inflyatsiyasi 2024 yilda +18,7%), pensiyalar haqiqiy inflyatsiyadan 2 baravar past indekslanadi.

1-rasm. Aholining ijtimoiy sohadan qoniqish darajasi

Manba: <https://stat.uz/uz/> ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Ta'limga ajratilgan mablag'larning 15% loyihalarni qayta qurishga sarflanadi. Sog'liqni saqlashda import qilinayotgan tibbiy asboblarning narxi bozor bahosidan 30% qimmat. Toshkent shahrida 1 shifokorga 230 bemor, Qashqadaryoda 540 bemor. Qishloq maktablarining 40% matematika/fizika mutaxassislariga ega emas. Ijtimoiy standartlar 12 ta vazirlik tomonidan alohida tartibga solinadi. "Ijtimoiy xizmatlar sifatini nazorat qilish to'g'risida"gi qonun loyihasi 3 yildan beri muzlatilgan.

Sanoat zonasi yaqinidagi maktablarda nafas olish yo'llari kasalliklari 3 baravar ko'p. Farg'ona vodiysida ichimlik suvining 30% sanitariya me'yorlariga javob bermaydi. 2024 yilda qishloq joylarda 1,418 km suv tarmog'i qurildi (stat.uz). "Digital Health" loyihasi doirasida 78 ta telemeditsina markazi ochildi. UNDP hisobotiga ko'ra, ayollar ta'lim darajasi (11,2 yil) erkaklarni (10,8 yil) ortda qoldirdi.

Ijtimoiy sohadagi sarmoyalar statistik jihatdan o'sishni ko'rsatsa-da, resurslarning nomutanosib taqsimlanishi, xizmatlar sifatining pastligi va fuqarolarning haqiqiy qoniqishsizligi tizimiy islohotlarni talab qiladi. Keyingi bosqichda byudjetning 24,1% ni tashkil etuvchi aholi va korxona mablag'laridan samarali foydalanish, mintaqaviy tafovutlarni kamaytirish va sifat nazoratini joriy etish orqali turmush sifati indeksini oshirish mumkin.

TAKLIF VA XULOSALAR

Mintaqaviy adolatni ta'minlash: Ijtimoiy soha byudjetini viloyatlar darajasidagi aholi zichligi, infratuzilma ehtiyoji va qashshoqlik darajasiga qarab taqsimlash. Masalan, Qoraqalpog'iston, Surxondaryo kabi viloyatlarda aholi jon boshiga ajratiladigan mablag'ni 1,5 baravar oshirish.

Sektoral muvozanat: Sog'liqni saqlash va ta'limga ajratiladigan resurslarni ulushini 2025 yilga kelib jami byudjetning 65% gacha ko'tarish, energetika va qurilish kabi sohalar hissasini esa 30% dan 20% ga qisqartirish.

Samaradorlik mexanizmi: Barcha ijtimoiy loyihalarda NPV (Sof joriy qiymat) va ICOR (Kapital hosildorligi) ko'rsatkichlarini joriy etish. Loyiha mablag'lari faqat 8% dan yuqori daromadlilik keltiradigan dasturlarga yo'naltirilishi.

Xizmatlar sifatini oshirish. Standartlashtirish: Sog'liqni saqlashda ISO 9001:2015 standartini joriy etish, shifoxonalarning 80% ini 2027-yilga kelib sertifikatlash. Maktablarda "Raqamli ta'lim platformasi"ni joriy qilish: 2025 yilga qadar har bir o'quvchi uchun individual elektron portfolioga ega bo'lishi.

Fuqarolarni qatnashishi: "Mening sog'lig'im", "Mening maktabim" kabi mobil ilovalar orqali xizmatlar sifatini real vaqt rejimida baholash. So'rov natijalari vazirliklar hisobotlariga to'g'ridan-to'g'ri kiritilishi.

Kadrlar siyosati: Qishloq joylarda ishlaydigan shifokor va o'qituvchilarga shahardagiga nisbatan 2 baravar ish haqi, bepul uy-joy, avtomobil imtiyozlari berish.

Infratuzilma va ekologik barqarorlik. Strategik loyihalar: 2025-2030-yillar uchun "Halol suv" dasturini ishlab chiqish: Qashqadaryo va Surxondaryoda 100% aholi sifatli ichimlik suvi bilan ta'minlash. Sanoat zonasi yaqinidagi maktab va bolalar bog'chalarini ekologik xavfdan himoya qilish uchun 1 km bufer zona o'rnatish.

Yashil texnologiyalar: Barcha yangi maktab va shifoxonalarni quyosh panellari, energiya tejankor isitish tizimlari bilan jihozlash

Har chorakda inflyatsiya darajasiga mos ravishda ijtimoiy to'lovlarni oshirish (2024 yilda oziq-ovqat inflyatsiyasi 18,7% ni tashkil etganligini hisobga olgan holda).

Bandlik dasturlari: Nogironlar, kam ta'minlangan oilalar a'zolari uchun "Ijtimoiy korxona" loyihasini ishlab chiqish: davlat ularga soliq imtiyozlari, startap grantlari (50 mln so'mgacha) taqdim etadi.

Monitoring va nazorat tizimi "Ijtimoiy standartlar indeksi" ni joriy etish: Har viloyat uchun 100 ballik shkala bo'yicha baholash (infratuzilma, xizmatlar sifati, aholi qoniqishi ko'rsatkichlari bo'yicha). Mustaqil audit: Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) va UNDP ekspertlari tomonidan yillik tekshiruvlar o'tkazish. Xulosa o'rnida, ijtimoiy soha – bu davlat taraqqiyotining insoniy omilga

sarmoya kiritadigan asosiy mexanizmidir. O'zbekistonda 2023-2024 yillardagi byudjet o'sishi (+11,8%) va infratuzilma loyihalari ijobiy tendentsiyalarni ko'rsatsada, resurslarning nomutanosib taqsimlanishi (masalan, Toshkentda aholi jon boshiga 420 AQSH dollar, Qashqadaryoda 180 AQSH dollar, xizmatlar sifatining pastligi (faqat 29% fuqaro sog'liq xizmatidan qoniqish bildiradi) va kadrlar tanqisligi (qishloq shifoxonalarida 1 shifokorga 540 bemor) tizimiy islohotlarni talab qiladi. Taklif etilgan chora-tadbirlar amalga oshirilganda: Qisqa muddatda (2025-2027): Hududlararo tafovut 2 baravar kamayadi (masalan, shifokorlar sonidagi farq 42/18 dan 35/25 ga tushadi); Aholi jon boshiga ijtimoiy xarajatlar 365 AQSH dollar dan 600 AQSH dollarga oshadi. Xizmatlar sifatiga ishonch 2 baravar oshadi (so'rovlar bo'yicha qoniqish 50% ga yetadi). Uzoq muddatda (2030): Turmush sifati indeksi 35% oshishi; Ijtimoiy soha YAIMning 25% ini tashkil qilishi (hozirgi 15% dan). "Inson taraqqiyoti indeksi" bo'yicha O'zbekiston dunyoda 50 pog'onaga ko'tarilishi (2024 yilda 105-o'rin). Yakuniy qaror qilgan holda, Ijtimoiy sohadagi muvaffaqiyat faqat byudjet miqdori emas, balki sifat, adolat va fuqarolarning ishtiroki bilan o'lchanadi. Davlat strategiyasi qishloq joylar, kam ta'minlangan guruhlar va innovatsion texnologiyalarga qaratilgan holda, inson kapitalini mamlakat taraqqiyotining asosiy kuchi sifatida ko'rishga asoslanishi shart.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ijtimoiy sohani rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-123 qarori*. 24.03.2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston taraqqiyoti strategiyasi (2022-2026)" PF-60 Farmoni*. 28.01.2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "2024 yil davlat byudjeti to'g'risida"gi Qarori. 15.12.2023.
4. Karimov I.A. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda inson kapitali. Toshkent: "Iqtisodiyot", 2020.
5. Gulomov S.K. Ijtimoiy adolat tamoyillari: nazariya va amaliyot. Toshkent: "Sharq", 2021.
6. Sachs J. The Age of Sustainable Development. Columbia University Press, 2015.
7. Yusupov B.T. "O'zbekistonda turmush sifatini baholash metodologiyasi". Statistika jurnali, 2021, №4.
8. Tojiboyeva D.R. "Sog'liq xizmatlari sifatini baholash omillari". Tibbiyot iqtisodiyoti, 2023, №2.
9. Akromov R.T. "Ijtimoiy infratuzilma: muammolar va yechimlar". Ijtimoiy tadqiqotlar, 2020, №3.